

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.1.27>**Д. О. Колодін**<https://orcid.org/0000-0001-6368-0849>кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»**О. В. Степаненко**<https://orcid.org/0000-0003-4677-9868>кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КВАЛІФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

У статті досліджено поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень», визначено його зміст та запропоновано дефініції, проаналізовано проблемні питання тлумачення і застосування норм закону про кримінальну відповідальність при кваліфікації кримінальних правопорушень та зроблено пропозиції щодо їх вдосконалення. Розглянуто основні істотні ознаки, встановлення яких є обов'язковим для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень. Детально проаналізовано структурні елементи кваліфікації кримінальних правопорушень (об'єкт, підстава, склад кримінального правопорушення визначений у кримінально-правовій нормі, зміст кваліфікації, розмежування суміжних кримінальних правопорушень і відмежування від діянь правомірних) та на основі цього підсумовано, що кваліфікація кримінальних правопорушень має на меті встановлення точної відповідності ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння обов'язковим ознакам складу кримінального правопорушення, визначеного в кримінально-правовій нормі в поєднанні з розмежуванням суміжних кримінальних правопорушень і відмежуванням від діянь, що не є кримінальними правопорушеннями. Обґрунтовано роль кваліфікації кримінальних правопорушень як специфічного інструменту для юридичної оцінки вчиненого особою суспільно-небезпечного діяння та як обов'язкового елемента підстави кримінальної відповідальності. Зроблено висновок, що кваліфікація кримінальних правопорушень має важливе значення для правильного застосування кримінально-правових норм, призначення справедливого покарання особі, яка визнана винною у вчиненні злочину в порядку встановленому кримінально-процесуальним законодавством, а також забезпечення кримінально-правового регулювання з дотриманням принципів законності, верховенства права та справедливості.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кваліфікація кримінальних правопорушень, злочин, обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення, обставини, що обтяжують покарання. правопорушення, загальна норма, спеціальна норма, колізії.

Одним з найважливіших етапів застосування та реалізації норм кримінального права є кваліфікація кримінального правопорушення. Від належної кваліфікації кримінального правопорушення залежить забезпечення конституційного принципу верховенства права та законності, стан забезпечення гарантії охорони прав і свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві та призначення справедливого покарання особі, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення.

Поняття «кваліфікації» кримінального правопорушення часто зустрічається в Кримінальному кодексі України (ст. ст. 9, 29, 33, 35, 66, 67 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1]. Водночас нормативно-правова дефініція поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень» відсутня.

У науковій літературі з кримінального права розглядається різне трактування кваліфікації кримінальних правопорушень. Зокрема, в останні десятиліття у науці кримінального

права висловлюються пропозиції щодо широкого та вузького тлумачення визначення кваліфікації.

У межах вузького тлумачення кримінально-правової кваліфікації в кримінальному праві тлумачиться як кваліфікація лише кримінальних правопорушень.

Приблизники широкого розуміння вважають, що предмет відповідних кримінально-правових досліджень повинен не вичерпуватися кваліфікацією лише кримінальних правопорушень, натомість необхідно аналізувати поняття «кримінально-правова кваліфікація». Проаналізуємо деякі з дефініцій.

Так, на думку М.Й. Коржанського, глибинною ознакою кваліфікації злочинів є встановлення всіх ознак певних злочинів і додатково ще однієї ознаки цього певного, конкретного діяння і складу злочину, що його передбачає. Під кваліфікацією кримінальних правопорушень дослідник вважає кримінально-правову оцінку вчиненого діяння, вибір і застосування до нього тієї кримінально-правової норми, яка найповніше описує його ознаки [6, с. 121].

В.О. Навроцький вважає, що кваліфікація злочинів – це результат кримінально-правової оцінки діяння органами попереднього розслідування та досудового розслідування внаслідок чого констатовано, що вчинене є злочином, визначено норму кримінального закону, яка передбачає відповідальність за вчинене, і встановлено відповідність між юридично значимими ознаками посягання й ознаками злочину, передбаченого законом, і процесуально закріплений висновок щодо наявності такої відповідності [8, с. 64].

Ус О.В. під кваліфікацією злочину розуміє кримінально-правову оцінку поведінки (діяння) особи шляхом встановлення кримінально-правових (кримінально значимих) ознак, визначення кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, та встановлення відповідності (тотожності, ідентичності) ознак вчиненого діяння конкретному складу злочину, передбаченому КК України, за відсутності фактів, що виключають злочинність діяння [16, с. 174].

М. Панов зауважує, що кваліфікація кримінальних правопорушень передбачає встановлення точної відповідності ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння обов'язковим ознакам складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінально-правовою нормою, поєднане з розмежуванням суміжних кримінальних правопорушень та з відмежуванням від діянь, що не є кримінальними право-

порушеннями, а сама процедура кваліфікації кримінальних правопорушень може застосовуватися також для правової оцінки (умовної) суспільно небезпечних діянь, вчинених особами, що не досягли віку кримінальної відповідальності та є неосудними [10, с. 136].

Є.Л. Стрельцов звертає увагу на те, що при встановленні помилок при кваліфікації суспільно небезпечних діянь важливо встановлювати, коли такі випадки набувають певною мірою постійного характеру, що є їх основною причиною: внутрішні (змістовні) або зовнішні чинники. При цьому, кваліфікація діяння, починається з моменту розв'язання питання про можливість (або неможливість) притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення нею суспільно небезпечного діяння, підставою для чого є необхідність встановлення у такому діянні складу кримінального правопорушення. Тобто, науковець наголошує, що кваліфікація «безпосередньо» пов'язана зі складом кримінального правопорушення – традиційно визнається сукупність закріплених у кримінальному законі ознак, за наявності яких реально вчинене суспільно небезпечне діяння визнається таким правопорушенням [14].

Як вважає А.В. Савченко, кваліфікувати кримінальне правопорушення означає встановити повну відповідність його ознак ознакам нормам кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за вчинення саме цього кримінального правопорушення. Тож кваліфікація в такому разі полягає в пошуку (визначенні) статей (їх частин або пунктів) КК України або ЗУ «Про кримінальні проступки», яка передбачає відповідальність за скоєне протиправне діяння [13, с. 54].

У роботі К.М. Оробець пропонується розуміти процес пізнання й оцінювання уповноваженим суб'єктом фактичних ознак учиненого суспільно небезпечного діяння, виокремлення з них юридично значущих та встановлення їх відповідності юридичним ознакам конкретного складу кримінального правопорушення, що охоплює розмежування його з іншими кримінальними правопорушеннями та відмежування від діянь, які не є кримінально протиправними, в результаті якого обґрунтовується й документально закріплюється висновок про кримінально-правову норму (з зазначенням пункту, частини статті, однієї статті або декількох статей КК України), що підлягає застосуванню [9, с. 127].

Тобто, у кримінальному праві кваліфікувати злочин – означає встановити повну відповідність

ознак фактично вчиненого діяння ознакам складу (складів) злочинів, що передбачені однією чи кількома кримінально-правовими нормами [3, с. 6].

Враховуючи вище проведений аналіз наукових позицій щодо визначення поняття «кваліфікація кримінальних правопорушень» варто зауважити, що порівнюючи вузький та широкий підходи щодо визначення кваліфікації у кримінальному праві, важливо враховувати законодавчий статус, тобто тлумачення, що надається законодавцем. Зокрема, в законодавстві терміни «кваліфікація», «кваліфікувати» не вживаються щодо діянь, які не визнаються кримінально протиправними. Також, пріоритетність вузького розуміння кваліфікації підтверджує те, що одні й ті самі принципи та правила кваліфікації не можуть розповсюджуватися одночасно на протиправні та правомірні з точки зору кримінального права діяння. Однак, законодавча термінологія може бути вдосконалена.

У науковій та навчальній літературі виділяють принципи, що впливають на результати кваліфікації суспільно небезпечних діянь та на легальність, юридичну значущість вказаних результатів. Серед них:

- принцип глибокого вивчення засад кримінального права, кримінально-правової політики держави, судової та слідчої практики;

- принцип правильного з'ясування змісту кримінального закону, всіх ознак конкретної кримінально-правової норми;

- принцип повного та всебічного дослідження фактичних ознак вчиненого суспільно небезпечного діяння;

- принцип застосування правил кваліфікації злочинів, вироблених теорією та практикою [3, с. 6].

Серед науковців існують дискусії щодо недосконалості кримінально-правового регулювання та неоднозначності при здійсненні кваліфікації кримінальних правопорушень. В цьому контексті, варто звернути увагу на позицію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що передбачає, що не можна очікувати, щоб саме в законі були однозначно вирішені абсолютно всі питання. ЄСПЛ виходить з того, що передбачуваність закону може витікати не лише з тексту закону, а і зі сталої практики його застосування, навіть якщо сам закон є певною мірою юридично недосконалим чи неповним; закон повинен узгоджуватися зі змінюваними обставинами. Тому принцип передбачуваності закону як його якісну характеристику необхідно з'ясувати в єдності законодавства та юридич-

ної практики, недостатня конкретність законодавчих формулювань може бути доповнена їх судовим тлумаченням, конкретизацією з урахуванням обставин справи [5, с. 41].

Кримінально-правова кваліфікація – це процес, що передбачає послідовне проходження етапів встановлення відповідності ознак фактично вчиненого діяння ознакам складу (складів) злочинів, що передбачені однією чи кількома кримінально-правовими нормами. Задля забезпечення реалізації принципу верховенства права, важливо забезпечити належне проходження наступних етапів:

- встановлення і аналіз ознак вчиненого діяння;

- визначення статті (частини статті) КК України, що підлягає застосуванню (кримінально-правова оцінка фактично вчиненого);

- аналіз і тлумачення змісту вибраної норми, встановлення ознак відповідного складу злочину;

- порівняння ознак (фактичних обставин) вчиненого діяння і ознак основного чи кваліфікованого складу злочину, передбаченого проаналізованою нормою;

- розмежування розглядуваного складу злочину від суміжних складів;

- виявлення та подолання конкуренції розглядуваного складу від інших складів злочинів;

- прийняття рішення (про відповідність або про невідповідність однієї чи кількох ознак (фактичних обставин) вчиненого діяння і ознак конкретного складу злочину, передбаченого відповідною нормою [3, с. 6].

Ряд особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень зумовлені воєнним станом на території України. Зокрема, воєнний стан, а також пов'язані з ним обставини, визнані такими, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання [2].

Як справедливо зауважує А.А. Вознюк, щодо доцільності визнання відповідних обставин кваліфікуючими чи особливо кваліфікуючими ознаками певних складів кримінальних правопорушень, в умовах подій, які обумовлюють введення воєнного стану, правоохоронні органи повинні мобілізувати свої зусилля на захист вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності, а тому ці представники влади не можуть розпорошувати свої ресурси на інші, менш важливі, на той час речі. Однак в умовах війни не реагувати на них теж неможливо, оскільки за таких обставин відбувається активізація як професійних злодіїв, так і простих гро-

мадян, які, користуючись відповідними обставинами (окупацією території, пошкодженням будівлі чи споруди, відсутністю охорони тощо), починають вчиняти масові крадіжки, що в умовах сучасної війни називають мародерством у широкому розумінні слова. За таких обставин ситуація в державі ще більше ускладнюється [4, с. 310, 7, с. 36].

Значення кваліфікації кримінальних правопорушень пропонується розглядати з точки зору праксеологічного, гносеологічного, аксіологічного, герменевтичного, логічного та практичного аспектів. З погляду праксеології кваліфікація кримінальних правопорушень розглядається як особливий різновид людської, й зокрема юридичної, діяльності, тобто як процес взаємодії людини зі світом (правовою реальністю), спрямований на його опанування та перетворення згідно з людськими потребами. Гносеологічний аспект дає змогу розглянути кваліфікацію кримінальних правопорушень як пізнавальну діяльність правозастосовувача (під час кваліфікації здійснюється вивчення, упорядкування, визначення соціально-правової природи, порівняння одних фактичних ознак з іншими). З аксіологічної точки зору, кваліфікація кримінальних правопорушень досліджується з оцінки фактичних ознак і вчиненого діяння в цілому, а також за наявності оціночних понять у кримінальному праві визначається їх зміст (в результаті кваліфікації кримінального правопорушення відбувається розкриття істинної соціально-правової природи вчиненого діяння, яке посягає на найбільш цінні суспільні відносини, що охороняються кримінальним правом). Герменевтичний аспект дослідження кваліфікації кримінальних правопорушень полягає у вивченні розуміння і тлумачення правових норм, що формально закріплюються в тексті статей КК України. Логічний аспект дозволяє співставити фактичні ознаки вчиненого діяння та ознак конкретного складу кримінального правопорушення з використанням законів, форм і способів логіки. З точки зору практики, кваліфікація кримінальних правопорушень охоплює розроблення наукових засад точності відповідності фактичних ознак учиненого діяння та ознак складу кримінального правопорушення, аргументованості висновку правозастосовувача, пропозицій щодо уникнення і шляхів усунення кваліфікаційних помилок при здійсненні кваліфікації уповноваженими особами [9, с. 128].

Зі здійсненого аналізу поняття та значення кримінальних правопорушень зроблено наступні висновки:

1) На законодавчому рівні відсутнє визначення кваліфікації кримінальних правопорушень, однак в науковій літературі пропонується ряд визначень, що на наш погляд, мають теоретичну та гносеологічну цінність для розвитку теорії кримінального права.

2) Кваліфікація злочинів є одним із найважливіших етапів застосування норм закону про кримінальну відповідальність. Від правильної кваліфікації залежить реалізація конституційного принципу законності у кримінальному судочинстві, виважене досудове розслідування і кримінальне судочинство, та призначення особам, визаним винними за вироком суду, справедливого й обґрунтованого покарання чи звільнення їх від кримінальної відповідальності або від покарання.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 № 2341-III. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page5>
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 від № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
3. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. за заг. ред. В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця: ТОВ «НіланЛТД». 2017. 896 с. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/17764?show=full>
4. Вознюк А.А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 6. С. 308–317. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/69.pdf
5. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). Київ : Ваіте. 2022. 632 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/9/521503.pdf>
6. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник. Вид. 2-ге. К. : Атіка. 2002. 640 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk603519.pdf>
7. Навроцький В. О. Виклики, що постали перед українським кримінальним правом з початком українсько-російської війни. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (електронне видання) (Київ – Львів – Дніпро, 20 квіт. 2022 р.). С. 36–41. URL: <https://duvs.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/3бipник-20.04.2022.pdf>

8. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. К. : Юрінком Інтер. 2006. 704 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Navrotskyi_Viacheslav/Osnovy_kryminalno-pravovoi_kvalifikatsii/
9. Оробець К. М. Кваліфікація кримінальних правопорушень: проблема визначення та методологічні аспекти дослідження. *Правова держава*. 2021. Вип. 44. С. 125–131. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/245088/247200>
10. Панов М. Кваліфікація кримінальних правопорушень: поняття і кримінально-правове значення. *Право України*. 2021. Вип. 9. С. 117–143. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/1223.pdf>
11. Панов М. І. Загальні засади кваліфікації злочинів: лекція. Харків: Право, 2016. 104 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/187/1-21.pdf>
12. Проблеми кримінально-правової кваліфікації. Матеріали для вивчення спеціального курсу: робоча програма, завдання для практичних занять, тематика рефератів, список літератури. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2003. 32 с. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/Проблеми-кримінально-правова-кваліфікації.pdf>
13. Савченко А. В. Щодо питання про правову кваліфікацію кримінального правопорушення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. Вип. 1. С. 50-55. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJR N&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21S TN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aymvs_2013_1_11
14. Стрельцов Є.Л. Кваліфікація – склад кримінального правопорушення – кримінально-правова норма: сумісне та роздільне. *Сайт Lex-Inform*. 2021. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kvalifikatsiya-sklad-kryminalno-go-pravoporushennya-kryminalno-pravova-norma-sumisne-ta-rozdilne/>
15. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків : Право. 2018. 368 с. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13956/1/Lekcii_2018.pdf
16. Ус О. В. Кваліфікація злочинів: сутність та поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право*. 2014. № 1106. Вип. 17. С. 171-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1106_17_46
17. Хавронюк М. І. Помилки у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. 2022. *Сайт UPLAN*. URL: <https://uplan.org.ua/pomylyky-u-zakonakh-voiennoho-chasu-shcho-do-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/>

Kolodin D. O., Stepanenko O. V. Qualification of criminal offenses: concept and meaning

The article examines the concept of “qualification of criminal offenses”, defines its content and offers definitions, analyzes the problematic issues of interpretation and application of the norms of the law on criminal liability in the qualification of criminal offenses, and makes suggestions for their improvement. The main essential features, the establishment of which is mandatory for the correct qualification of criminal offenses, are considered. The structural elements of the qualification of criminal offenses were analyzed in detail (the object, the basis, the composition of the criminal offense defined in the criminal law norm, the content of the qualification, the delimitation of related criminal offenses, and the separation from lawful acts) and based on this it was concluded that the qualification of criminal offenses has the purpose establishing the exact correspondence of the signs of a committed socially dangerous act to the mandatory signs of the composition of a criminal offense defined in the criminal law norm in combination with the demarcation of related criminal offenses and demarcation from acts that are not criminal offenses. The role of the qualification of criminal offenses as a specific tool for the legal assessment of a socially dangerous act committed by a person and as a mandatory element of the basis of criminal liability is substantiated. It was concluded that the qualification of criminal offenses is important for the correct application of criminal law norms, the appointment of a fair punishment to a person found guilty of committing a crime following the procedure established by criminal procedural legislation, as well as ensuring criminal law regulation in compliance with the principles of legality, supremacy law, and justice.

Key words: *criminal offense, qualification of criminal offences, crime, circumstances affecting the qualification of a criminal offence, aggravating circumstances, offenses, general rule, special rule, collisions.*